

*В.П. Колісник, д-р юрид. наук, професор
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

УДК 342.722

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ГРОМАДЯН З РЕАЛІЗАЦІЄЮ НИМИ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ

Однією з головних умов ефективного функціонування механізму реалізації прав і свобод громадян небезпідставно визнається єдність прав і обов'язків, їх взаємопов'язаність, взаємозалежність та взаємовплив, що складає, на думку М.В. Вітрука, «універсальний принцип демократичної організації громадського життя, функціонування правової держави, реалізації принципу справедливості й рівності перед законом» [2, с. 247]. У зв'язку з цим Л.І. Летнянчин слушно зазначає: «Одним із проявів діалектичної єдності прав і обов'язків є те, що законодавець, встановлюючи демократичні, загальноновизнані права і свободи, відповідно закріплює і демократичні основні обов'язки, позбавлені ідеологічних нашару-

вань, які відповідають нормам міжнародного права і сприяють вільному і всебічному розвитку людини, прояву її ініціативи і соціальної активності» [5, с. 37].

Разом із цим варто розрізняти, власне, конституційні обов'язки як самостійний феномен, як конституційно-правовий інститут і зобов'язання, які пов'язані з окремими конституційними правами або які впливають із них. Реалізація політичних прав громадянами України досить часто передбачає здійснення ними певних зобов'язань політичного й неполітичного характеру, що виникають разом з реалізацією цих прав або ж передують їй. Причому такі зобов'язання можуть впливати або ж безпосередньо з вимог конституційного законодавства,

або ж самостійно братися громадянами на себе з власної ініціативи.

Так, у разі порушення питання щодо проведення всеукраїнського чи місцевого референдуму за народною ініціативою громадяни, обрані до складу ініціативної групи, відповідно до вимог ч. 3 ст. 17 Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» мають взяти на себе письмове «зобов'язання про додержання ними законодавства України про референдум» [1; 1991. – № 33. – Ст. 443].

Організатори масових публічних заходів, передусім походів та демонстрацій, мають піклуватися, зокрема, про забезпечення безпеки для їх учасників з огляду на те, що напрямки руху тих громадян, кого передбачається залучити до таких заходів, і транспортних засобів як джерела підвищеної небезпеки можуть перетинатися. Цікавим у цьому контексті є підхід Верховного Суду США, який установив, що громадяни не мають права «виголошувати промови посеред вулиці, бо тут пріоритет за вільним потоком транспорту» [4, с. 89].

Даючи згоду балотуватися кандидатом у народні депутати, громадянин має взяти на себе зобов'язання «у разі обрання депутатом припинити діяльність чи скласти представницький

мандат, які відповідно до Конституції України та законів України несумісні з мандатом народного депутата України» [1; 2004. – № 27-28. – Ст. 366]. Крім того, надання згоди балотуватися за списком певної політичної партії чи виборчого блоку передбачає зобов'язання громадянина брати участь у проведенні передвиборної агітації на користь саме цієї політичної сили, в організації інших передвиборних заходів. Після обрання народним депутатом він повинен увійти до складу депутатської фракції лише тієї партії чи виборчого блоку, за чиїм списком його було обрано, а також брати участь у повсякденній роботі парламенту, у голосуванні, роботі комітетів, засіданнях своєї фракції, виконувати її доручення. Інакше кажучи громадянин має бути свідомий того, що при обранні його народним депутатом, він має провадити щоденну, постійну, наполегливу й напружену парламентську роботу, доволі складну й обтяжливу за умови відповідального ставлення до неї. Згідно з вимогами пунктів 7 та 8 ч. 1 ст. 58 зазначеного Закону України громадянин, який погодився балотуватися кандидатом у депутати і претендує на внесення його до виборчого списку певної політичної сили, повинен надати відповідні персональні дані для їх подальшого опри-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

люднення, які зазвичай визнаються конфіденційними й не підлягають поширенню за вимогами ч. 2 ст. 32 Конституції України. Це, зокрема: «Прізвище, ім'я, по батькові, число, місяць, рік і місце народження, громадянство, відомості про освіту, трудову діяльність, посаду (заняття), місце роботи, громадську роботу (в тому числі на виборних посадах), партійність, склад сім'ї, місце проживання із зазначенням часу проживання в Україні, відомості про наявність чи відсутність судимості». Такий підхід є виправданим, оскільки в цьому випадку право громадськості знати цю інформацію переважає право громадянина на її захист.

Відповідно до Закону України «Про політичні партії» членом політичної партії може бути лише той громадянин України, який «має право голосу на виборах» [1; 2001. – № 23. – Ст. 118]. Цей припис слід розуміти так, що Закон категорично забороняє залучати до політичної діяльності неповнолітніх чи використовувати їх задля досягнення політичної мети й у будь-яких політичних заходах. Це положення, безумовно, є виправданим і доцільним, оскільки безпосередня участь у політичних заходах може негативно позначитися на ще неповністю сформованій дитячій психіці, адже дітям досить часто притаманний

максималізм, надмірна емоційність і вразливість. Однак членом Партії регіонів у Харківській обласній організації стала 10-річна дівчинка Д.Дзвонковська, про що неодноразово повідомлялось у засобах масової інформації. До того ж факт перебування у складі політичної партії дитини неодноразово використовувався як інформаційний привід і форма агітаційної роботи. Наведений приклад свідчить не лише про грубе й відверте порушення вимог законодавства про політичні партії й вибори, а й про те, що, захопившись політикою й політиканством, керівництво обласної партійної організації знехтувало головними постулатами політичної діяльності, порушило політичні зобов'язання, що на них покладаються законодавством. Залучення неповнолітніх до політичної діяльності та передвиборної агітації не може бути виправданим ні з огляду на будь-які шляхетні наміри, ні з урахуванням того, що батьки не заперечують проти участі їх дітей у роботі політичних партій і в проведенні політичних заходів. Однак цей факт чомусь не збентежив і не обував ані Міністерство юстиції України, яке мало б контролювати дотримання політичними партіями вимог законодавства та власних статутів, ані правознавців, ані правозахисні

організації, ані журналістів чи громадськість.

Ще більш дивними є факти одночасного перебування одного й того ж громадянина у 2-х політичних партіях. Так, у березні 2008 р. інформаційні агентства повідомили про створення політичної партії «Єдиний центр», яку очолив І.І. Кріль, а до складу її президії було обрано кількох народних депутатів [3, с. 5], які на офіційному Веб-сайті парламенту зазначені як члени партії «Народний Союз «Наша Україна». Іншими словами, залишаючись членами однієї партії, вони створили іншу і стали її членами, що є відвертим порушенням Закону України «Про політичні партії», оскільки у ч. 2 ст. 6 цього Закону прямо зазначається, що «громадянин України може перебувати одночасно лише в одній політичній партії». На позачергових парламентських виборах, що відбулися 30 вересня 2007 р., І.І. Кріль було обрано народним депутатом України за виборчим списком блоку політичних партій «Наша Україна – Народна самооборона» як члена партії «Народний Союз «Наша Україна». Разом із тим він зазначений у Переліку політичних партій на офіційному Веб-сайті Міністерства юстиції України як керівник (про що вже йшлося) партії «Єдиний центр» (номер партії у реєстрі 58, дата реєстрації 24 вересня 1999 р.,

номер свідоцтва про це 1228). Однак ще в 2007 р. у цьому Переліку під № 58 значилася інша партія – Партія приватної власності, дата реєстрації якої й номер свідоцтва про це повністю збігаються з відповідними даними про партію «Єдиний центр». Такий напроцуд дивний збіг може підтвердити будь-яке зіставлення різних варіантів одного й того ж Переліку політичних партій України, який веде Міністерство юстиції України [5, с. 223]. Зрозуміло, що саме таким чином дехто намагається обійти вимогу чинного законодавства щодо права висунення виборчого списку лише за партіями, створеними не пізніше, ніж за один рік до виборів. При цьому змінюється керівництво й назва партії і штучно додається фактично новій декілька років, так би мовити, політичного життя й політичного досвіду, якого насправді не було й бути не могло. По суті, це є відкрита фальсифікація, зловживання правом, використання чужого свідоцтва про реєстрацію, чужого політичного бренду або ж спроба скористатися напрацюваннями інших політичних сил для задоволення власних амбіцій і ситуативних політичних інтересів, не витрачаючи надмірних зусиль для пропаганди власної партійної програми. Такий підхід не веде до політичної структуриза-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

ції суспільства і не сприяє конкуренції політичних програм і стратегій.

Теоретично будь-хто з громадян України у будь-який час може ввійти до складу будь-якої політичної партії й набути її членства за умови дотримання відповідної процедури прийняття нових членів згідно з вимогами її статуту або ж ініціювати створення нової партії. При цьому слід пам'ятати, що право на свободу об'єднання в політичні партії має лише той громадянин України, який ще не реалізував це право і не здійснює його зараз, тобто не є на цей час членом певної партії. Якщо ж громадянин уже є членом якоїсь політичної партії, то створити нову чи стати членом іншої він може, лише вийшовши зі складу попередньої відповідно до встановленої статуту процедури. Саме така інтерпретація впливає з ч. 2 ст. 36 Конституції України, згідно з якою політична партія має сприяти формуванню й вираженню політичної волі громадян, брати участь у виборах. Якщо ж припустити, що громадянин може одночасно бути членом 2-х (чи більше) політичних партій, то не зрозуміло, яким же чином він зможе брати участь у формуванні політичної волі громадян відразу з позицій різних (хоча, можливо, й дуже близьких) політичних сил або ж брати

участь у виборах: адже виборче законодавство не допускає внесення однієї особи до виборчих списків різних політичних партій чи виборчих блоків.

Ще більш жорсткими є вимоги до народних депутатів України. Даючи згоду балотуватися за виборчим списком однієї з політичних сил, громадянин бере на себе зобов'язання сприяти реалізації передвиборної програми саме цієї партії чи блоку й увійти до відповідної депутатської фракції навіть якщо він є позапартійним. Це означає, що цей депутат не може бути представником іншої політичної сили чи виступати від її імені. Саме така логіка покладена в основу п. 8 ч. 1 ст. 64 Закону «Про вибори народних депутатів України», відповідно до якої підставою скасування рішення про реєстрацію кандидата в народні депутати визнається його включення до кількох виборчих списків партій (блоків) «за наявності письмових заяв про згоду балотуватися від цих партій (блоків)». Більше того, оскільки громадянин України може перебувати одночасно лише в одній політичній партії, то, вступивши до іншої (в тому числі й до новоствореної), народний депутат порушив вимоги Конституції України й поточного законодавства, а саме ч. 2 ст. 6 Закону України «Про політичні партії». До того ж цими діями такі депутати

Проблеми конституційного права й державного будівництва

вводять в оману виборців, оскільки за них голосували не лише як за представників відповідного блоку, а й як за членів певної політичної партії. Взагалі, створюючи нову політичну партію чи вступаючи до іншої, народні депутати мали б спочатку припинити своє членство у попередній, а якщо вже бути послідовними, оголосити про свій вихід із фракції, усвідомлюючи, що разом із цим такий крок потягне для них і припинення депутатських повноважень, а на їх місце прийдуть наступні за черговістю кандидати у виборчому списку.

Не може служити виправданням такої поведінки і той факт, що виборче законодавство допускає внесення до виборчих списків позапартійних громадян, оскільки політичні симпатії й політична воля виборців формується з урахуванням різноманітних чинників, у тому числі й з огляду на їх політичну орієнтацію. Саме тому, даючи згоду балотуватися за виборчим списком певної політичної сили, позапартійний громадянин фактично бере на себе зобов'язання щодо реалізації передвиборної програми цієї партії чи виборчого блоку, а громадянин, який є членом політичної партії, крім того ще й підтверджує своє зобов'язання дотримуватись вимог партійної дисципліни відповідно до її статуту.

До того ж на вчорашнього позапартійного громадянина, який набув членства у політичній партії, відразу ж поширюються загальні норми-заборони, що трансформуються в конкретні зобов'язання. Так, якщо у ч. 2 ст. 37 Конституції України зазначається, що політичні партії не можуть мати воєнізованих формувань, то це означає, що член партії не може пропонувати здійснення партією чи її осередком дій (чи брати участь у цьому), спрямованих на створення, розгортання, підтримання, формування воєнізованих чи напіввоєнізованих таборів, осередків, шкіл, груп, організації військових шкіл, військових ігор і змагань.

Згідно з ч. 3 ст. 37 Конституції України «не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях». З огляду на вимоги зазначеної норми, кожен громадянин, який став членом політичної партії, має усвідомити, що він не вправі ініціювати створення чи підтримувати створення партійних осередків на будь-яких державних підприємствах, у державних установах та органі-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

заціях або на підприємствах, в установах та організаціях, у яких є певна частка державної власності, а також провадити на них політичну діяльність, за винятком випадків, коли така діяльність допускається законодавством. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 71 Закону «Про вибори народних депутатів України» у «військових частинах (формуваннях) та в установах кримінально-виконавчої системи передвиборна агітація обмежується. Відвідання військових частин (формувань) та установ кримінально-виконавчої системи окремими кандидатами у депутати чи уповноваженими особами партій (блоків) забороняється. Зустрічі цих осіб з виборцями організовуються відповідною окружною виборчою комісією спільно з командиром військової частини (формування) або керівником установи кримінально-виконавчої системи з обов'язковим повідомленням не пізніше як за три дні до дня зустрічі всіх уповноважених осіб пар-

тій (блоків) у відповідному територіальному виборчому окрузі». Отже, у такому випадку член політичної партії, який є її уповноваженою особою чи виборчого блоку, має право здійснювати політичну діяльність і брати участь у політичній дискусії в межах заходів передвиборної агітації.

Таким чином, реалізація політичних прав громадян України безпосередньо пов'язана з виконанням ними низки різноманітних зобов'язань, що, як правило, прямо чи опосередковано передбачені поточним законодавством. Нехтування ж ними може поставити під сумнів можливість подальшої реалізації такого політичного права або й взагалі унеможливити його здійснення в повному обсязі. Разом із тим контрольні механізми з боку державних інституцій та інститутів громадянського суспільства за виконанням таких зобов'язань все ще залишаються недостатньо ефективними, своєчасними й дійовими.

Список літератури: 1. Відомості Верховної Ради України. 2. *Витрук Н.В.* Общая теория правового положения личности. – М.: НОРМА, 2008. – 448 с. 3. *Дуцик Д.* «Единый центр» – еще одно дитя политической конъюнктуры // Зеркало недели. – 2008. – № 12. – С. 5. 4. *Каррі Д.П.* Конституція Сполучених Штатів Америки: Посібник для всіх / Пер. з англ. О. М. Мокровольського. – К.: Веселка, 1993. – 192 с. 5. *Летнянчин Л.І.* Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики: Монографія. – Х.: Вид. СПДФО Вапнярчук Н.М., 2006. – 256 с. 6. *Лук'янов Д.В.* Політичні партії в системі взаємодії громадянського суспільства та держави (роль та правове регулювання): Монографія. – Х.: Право, 2007. – 320 с.

Надійшла до редакції 10.12.2008 р.